

مقاله پژوهشی
اصل
Original
Article

واکاوی الگوی کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی مبتنی بر آموزه‌های دینی

اردشیر شیری^۱

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، طراحی الگوی کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی مبتنی بر آموزه‌های دینی با استفاده از رویکرد کیفی از منابع پژوهشی و تأیید مضمین از نظر خبرگان دانشگاهی بود که منجر به شناسایی الگوی کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی شد. **روش:** این پژوهش از نوع کیفی و راهبردی آن تحلیل مضمون است که طی آن با رجوع به کتب دینی (قرآن کریم و نهج البلاغه) و جستجوی واژه «کنترل سازمانی» و مترادف‌های آن، آیات و روایات تحلیل مضمون شد تا اینکه شبکه نهایی مضامین شکل گرفت. برای محاسبه پایایی، از روش پایایی باز آزمون و برای بررسی روایی از ضریب نسبی روایی محتوا (CVR) و شاخص روایی محتوا (CVI) استفاده شد. **یافته‌ها:** با استفاده از تحلیل مضمون، ۵۳ مضمون پایه و ۱۵ مضمون سازمان‌دهنده و شش مضمون فراگیر با عناوین کنترل بنیادی، کنترل درونی، کنترل همگانی، کنترل ساختاری، کنترل عملیاتی و کنترل تدریجی شکل گرفت. **نتیجه‌گیری:** بر اساس یافته‌های پژوهش، تمامی مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر شناسایی شده در نظام دانشگاهی دارای نقش‌های مهمی می‌باشند.

واژگان کلیدی: کنترل سازمانی، کنترل همگانی، کنترل تدریجی، دانشگاه اسلامی.

◆ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۰۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۲

۱. دانشیار؛ گروه مدیریت، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام. ایلام، ایران. (نویسنده مسئول). نشانی: .

a.shiri@ilam.ac.ir

الف) مقدمه

هر زمان و مکانی که سخن از مدیریت به میان می‌آید، به تبع آن کنترل نیز مطرح می‌شود (جین^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). هر سازمان برای رسیدن به اهداف خود، دست به برنامه‌ریزی می‌زند و در مسیر رسیدن به اهداف، همواره ممکن است موانعی بروز کند که سازمان را از مسیر اصلی منحرف کند و مانع رسیدن به اهداف شود (سجادی و همکاران، ۱۳۹۹). از این رو، همواره نیاز به سازوکاری برای کنترل وجود دارد تا مطمئن شویم سازمان در راستای رسیدن به اهداف خود در حرکت است (سوتارنو^۲، ۲۰۲۳). در واقع؛ کنترل تلاشی منظم است که با توجه به هدفهای از پیش تعیین شده، استانداردهای عملکرد را مشخص می‌کند؛ عملکرد واقعی را با معیارهای معین مقایسه می‌کند؛ انحرافات و درجه اهمیت آنها را تعیین می‌کند و اقدامات اصلاحی را در صورت لزوم معمول می‌دارد (سایهو^۳، ۲۰۲۰). کنترل از اصلی‌ترین وظایف مدیریت است که سایر وظایف مدیریت نیز تا حد زیادی وابسته به آن است (عمیر و دیلانچیو^۴، ۲۰۲۲). این مسئله تا حدی مهم است که هر سازمانی که دارای کارایی و اثربخشی بوده، این مقوله را به صورت‌های مختلف اجرا می‌کرده است که در این زمینه می‌توان به بازرسهای مخفی، بازرسهای رسمی و تخصیص بودجه بر اساس نتایج به دست آمده و حتی خودکنترلی اشاره کرد (چناری و سیدی، ۱۳۹۷). در واقع؛ کنترل یکی از اجزای اصلی مدیریت محسوب می‌شود؛ به طوری که بدون توجه به این جزء، سایر اجزای مدیریت، از قبیل برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج منابع و امکانات و هدایت نیز ناقص است و تضمینی برای انجام درست آنها وجود ندارد (ادوی^۵، ۲۰۲۲). همچنین باید در نظر داشت که هیچ برنامه‌ای بدون کنترل به درستی اجرا نمی‌شود و کنترل نیز بدون برنامه، مفهوم و معنا پیدا نمی‌کند (ایندارتی^۶، ۲۰۲۱). در حقیقت؛ زمانی که یک برنامه تهیه شد و برای اجرای آن سازماندهی به عمل آمد و رهبری و هدایت آن مشخص شد، انتظار این است که هدفهای برنامه تحقق پیدا کند و در اجرای برنامه، اطمینان وجود داشته باشد که روند حرکت دقیقاً به سوی اهداف تعیین شده است. برای اطمینان یافتن از این مسئله، نیاز به کنترل است. (سپهرناه، ۱۴۰۱)

-
1. Jain
 2. Sutarno
 3. Saihu
 4. Umair & Dilanchiev
 5. Adeoye
 6. Indarti

۱. بیان مسئله

در دین اسلام به کنترل اهمیت خاصی داده شده است؛ تا جایی که در تعاملات مالی که معمولاً محل نزاع واقع می‌شود، حتی برای کوچک‌ترین مسائل، تأکید بر مکتوب کردن شده است و بلندترین آیه قرآن کریم (بقره: ۲۸۲) در این رابطه است (بی‌طرف و همکاران، ۱۴۰۲). از سوی دیگر، در تشکیلات اسلامی همواره بر وجود کنترل تأکید شده است؛ امیرالمؤمنین (ع) در نامه ۵۳ در دستور خود به مالک اشتر، بر کنترل آشکار و پنهان تأکید می‌کنند و می‌فرمایند: «پس در کارهایشان تفقد کن و کاوش نمای و جاسوسانی از مردم راستگوی و وفادار به خود بر آنان بگمار» (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳). دین اسلام به محدوده تشکیلات اسلامی و ارتباط دو نفر با یکدیگر نیز قناعت نکرده و حتی در ارتباط یک فرد با خود نیز بر کنترل تأکید کرده است تا آنجا که هر فرد باید در انتهای روز به اعمال خود رسیدگی کند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لَغَدٍّ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (حشر: ۳۹-۳۳)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از مخالفت با خدا بپرهیزید و هر کس باید بنگرد تا برای فردایش چه چیز از پیش فرستاده و از خدا بپرهیزید که خداوند از آنچه انجام می‌دهید آگاه است و همچون کسانی نباشید که خدا را فراموش کردند و خداوند نیز آنان را به خودفراموشی گرفتار کرد، آنها فاسقان‌اند.

از سوی دیگر، دین اسلام به کارگیری کنترل به شیوه دینی در نهادهای جامعه را نیز توصیه کرده است. در همین راستا، دانشگاه نهادی است که در رأس نهادهای علمی جامعه قرار دارد (ترابی و همکاران، ۱۴۰۱). عملکرد صحیح دانشگاه از یک سو، توسعه و پیشرفت را برای جامعه به ارمغان آورده و از سوی دیگر، توسعه جامعه به عنوان بازخورد مثبت، دانشگاه را به مکان رفیع‌تر و مسئول‌تری انتقال می‌دهد (امیری و شفیع، ۱۳۹۳). بی‌تردید دستیابی به اهداف در آموزش عالی مستلزم شناسایی، کنترل و رفع موانع و مشکلاتی است که ممکن است اجرای مطلوب فرایندهای آموزشی را تحت تأثیر خود قرار دهد. بدین منظور، استفاده از سازوکارهای کنترل، شرایط و زمینه‌های لازم را برای شفافیت عملکرد، پاسخگویی نظامهای آموزشی و اطلاع از میزان تحقق اهداف و مقاصد فراهم می‌کند (علینی لنگری و همکاران، ۱۳۹۹). از این رو، کنترل مؤسسات آموزش عالی و به ویژه دانشگاهها به شیوه اسلامی، احتمالاً مهم‌ترین و پیچیده‌ترین مسئله در سیاست آموزش عالی است (نیکپور و همکاران، ۱۳۹۴). چنانچه در دنیای تغییرات شتابان و منابع در حال کاهش نمی‌توان دانشگاه را به آسانی اداره کرد، اما

می‌توان به نحوی در آن نظارت کرد تا به طور مداوم و بدون چشم‌پوشی از مسئولیت خود، با محیط جدید اجتماعی و علمی سازگار شود (زینلی و دوستی‌پور، ۱۳۹۵). به عبارتی؛ چون جامعه ما مسلمان و نظام حکومتی مورد خواست و پذیرش ما «نظام اسلامی» است، دین و آموزه‌های دینی به عنوان مفروضات پایه و مبانی زیربنایی، نقش اصلی و تعیین‌کننده در اصول کنترل حاکم بر دانشگاهها دارد. در واقع؛ اسلامی شدن اصول مدیریت دانشگاهها به معنی عجین ساختن دانش‌اندوزی با آداب معنوی و ارزشهای دینی و انسانی در جامعه علمی و به معنای مبارزه با انحرافات جامعه علمی، جلوگیری از تبدیل دانشمندان به عناصری بدون احساس عاطفی و تعهد دینی و دمیدن روح استقلال در جامعه علمی کشور است (سپهری‌ناه، ۱۴۰۱). باید روح دانشگاهها اسلامی باشد و آرمانها، اهداف و خلق و خوی آن، اسلامی و ظاهر آن اصلاح شود؛ هر چند ظاهر شرط لازم است، ولی کافی نیست. دانشگاه مبتنی بر آموزه‌های دینی، دانشگاهی است که هدف آن، هدف دینی باشد و ارکان آن را نیروهای مؤمن و متعهد تشکیل دهد و ارزشها نیز در اولویت باشند. (مهدی‌زاده، ۱۳۹۴)

مهم‌ترین مسئله‌ای که لزوم کنترل و نظارت را در نظام دانشگاهی ایجاب می‌کند، وجود درصدی خطا در امور سازمان است که در راه رسیدن به هدف وجود دارد. برای جلوگیری از این خطا و رفع اشکالات احتمالی، لزوم کنترل و نظارت ضروری به نظر می‌رسد (خراسانی پاریزی، ۱۴۰۱). اما موضوع اصلی، نحوه اعمال کنترل اثربخش و کاراست؛ زیرا اعمال کنترل نامناسب نه تنها به دستیابی به اهداف کمکی نمی‌کند، بلکه خود هزینه‌ها و پیامدهای منفی بسیاری را در کارکنان و سازمان به جا می‌گذارد؛ که این مشکلات به طور مفصل، به خصوص در کنترل‌های مستقیم و از جانب مافوق بر کارکنان، مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفته است (نیکویی و رسولی، ۱۳۹۵). مسئله نظارت و کنترل در امور نظام دانشگاهی نیز از ضروریات است و مدیران برای رسیدگی دقیق به امور کارکنان و مدیران در رده‌های مختلف، ناچار به نظارت و کنترل دقیق و مستمر می‌باشند و اگر این نظارت در رده‌های مختلف سازمانها صورت نپذیرد، چه بسا زیانهای جبران‌ناپذیری به بار خواهد آورد و نتیجه آن، بی‌عدالتی و رشوه‌خواری و حیف و میل بیت‌المال و ایجاد مفاسد اقتصادی خواهد بود (رادپور و جهانیان، ۱۴۰۲). اما اگر نظارت و کنترل به طور اصولی و دقیق با توجه به آموزه‌های دینی انجام شود، اثرات مثبت آن در سازمان و زندگی افراد آن به ظهور خواهد رسید و دیگر کسی جرأت نخواهد کرد بر خلاف نظام و قانون عمل کرده و با این کار ناشایست خویش، نظام یا سازمان را در رسیدن به هدف ترسیم‌شده با مشکل روبه‌رو کند. (خسروی طناک، ۱۴۰۲)

بنابر این، یکی از مشکلاتی که بر سر راه نظام دانشگاهی برای شناخت ابعاد کنترل وجود دارد، انتخاب مؤلفه‌ها و شاخصهای درست و عمیق از کنترل سازمانی بر اساس آموزه‌های دینی است. در این پژوهش به تعیین شاخصها و مؤلفه‌های کنترل سازمانی اسلامی در نظام دانشگاهی پرداخته خواهد شد تا چراغ راهی برای استفاده مدیران و نظام دانشگاهی باشد (صحت و فلاح، ۱۳۹۶) و آنکه، مدیران نظام دانشگاهی با پیروی از آموزه‌های دینی، بتوانند نظارتی را که شایسته یک مدیر مسلمان است مورد توجه قرار داده و دستورات پیامبران و امامان را سرمشق خویش قرار دهند. با توجه به عدم یافتن پژوهشی درباره مدل کنترل سازمانی دانشگاهها بر اساس آموزه‌های دینی؛ بنابر این، هدف از پژوهش حاضر، شناسایی شاخصها و مؤلفه‌های کنترل سازمانی دانشگاهها از منظر گزاره‌های دینی به عنوان یکی از منابع اصلی و معتبر اسلامی است.

۲. اهمیت و ضرورت پژوهش

پژوهش حاضر از دو جنبه نظری و عملی دارای اهمیت است. نخست اینکه، به لحاظ نظری تاکنون پژوهشی با عنوان کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی با رویکرد دینی انجام نشده است و انجام این پژوهش می‌تواند به افزایش، نگرش و بینش و بهبود در حوزه مدیریت، کمک شایانی کند؛ زیرا لازمه هدایت سازمانهای امروزی در کشورهای اسلامی، تجهیز مدیران به اصول مدیریت اسلامی و به طور ویژه کنترل بر اساس آموزه‌ها و متون اسلامی است. در وهله دوم، یافته‌های پژوهش حاضر در عمل نیز می‌تواند مورد استفاده مدیران و سیاستگذاران سازمان قرار گیرند؛ زیرا سازمانهای کشورهای اسلامی، نیازمند پیشبرد اهداف سازمانی منطبق بر آموزه‌های اسلامی‌اند. از آنجا که آموزه‌های دینی ما راهگشای تمام نیازهای بشر است، در زمینه کنترل نیز دستورهایی دارد که ما را به ارائه راهکارهایی برای نهادینه کردن اصول کنترل در سازمانها هدایت می‌کند. (رادپور و جهانیان، ۱۴۰۲)

امر نظارت و کنترل در سازمان لازم و ضروری است؛ زیرا هر سیستم یا سازمان ساخته دست بشر اگر کنترل نشود، دیر یا زود متلاشی می‌شود. لذا لزوم توجه به اسلامی کردن اصول مدیریت، به ویژه کنترل دانشگاهها در جامعه اسلامی ایران و عدم امکان استفاده و کاربرد معیارهای مبتنی بر فرهنگهای غربی در کشورمان با توجه به تفاوتهای جدی و اساسی در مبانی فلسفی بین جوامع اسلامی و غربی، تأکید و توجه به معیارهای کنترل اسلامی و بومی مطابق با مبانی معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی و هستی‌شناختی مناسب را ضروری می‌نماید (خراسانی پاریزی، ۱۴۰۱). تأکید و توجه به کنترل اسلامی در دانشگاهها، به خصوص از

آنجا ضروری به نظر می‌رسد که دانشگاه منبع و مأخذ همه تغییر و تحولات در جامعه است و اساتید و دانشجویان به عنوان نیروی محرکه و عنصر حیاتی پیشرفت و توسعه، رهبران اصلی این تغییرند. بنابر این، شناسایی شاخصها و مؤلفه‌ها برای کنترل سازمانی در دانشگاهها ضروری است که با توجه به بافت فرهنگی و مذهبی کشور، طراحی الگوهایی با شاخصها و مؤلفه‌هایی بر اساس آموزه‌های دینی اسلام، می‌تواند مؤثرتر از الگوهایی باشد که به آموزه‌های دینی توجه ندارند.

۳. سؤالات پژوهش

- مؤلفه‌های سازنده کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی مبتنی بر آموزه‌های دینی کدام‌اند؟
- شاخصهای سازنده کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی مبتنی بر آموزه‌های دینی کدام‌اند؟
- بر اساس این شاخصها و مؤلفه‌ها، الگوی کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی مبتنی بر آموزه‌های دینی چگونه است؟

۴. مبانی نظری

یک) نظارت و کنترل در اسلام

نظارت، مراقبتی است که ناظر با زیرکی و دقت بسیار در کار افراد انجام می‌دهد. بر این اساس، ناظر علاوه بر آنکه به واسطه نگاه دقیق، در جریان کار افراد قرار می‌گیرد، باید با اعمال مراقبت هوشمندانه، کار افراد را مطابق معیارهایی که در اختیار دارد، تنظیم کند (نیکپور و همکاران، ۱۳۹۴). کنترل در اسلام، یکی از روشهایی است که برای تربیت کارمندان و کارگزاران به کار گرفته می‌شود؛ زیرا قدرت، همواره میل به اقتدارطلبی و تمامیت‌خواهی را تقویت می‌کند و هر انسانی همواره در معرض وسوسه‌های قدرت قرار می‌گیرد (حریری اصل، ۱۳۹۵). به بیان دیگر؛ در اسلام، مدیر علاوه بر آنکه باید شرایطی فراهم کند که کارکنان همواره خود را در محضر خداوند تبارک و تعالی مشاهده کنند و از طریق نظارت درونی در راه خدا به بشریت خدمت کنند و کارها را درست انجام دهند، باید شرایطی فراهم آورد تا بتواند با نظارت و کنترل، نسبت به اصلاح امور اهتمام ورزد؛ زیرا عده‌ای هستند که ممکن است معیارهای معنوی و الهی را رعایت نکنند. در مدیریت الهی، هم افراد و هم فرایندها نظارت و کنترل می‌شوند (مشرف جوادی، ۱۳۹۲). البته افراد از دو لحاظ نظارت و کنترل می‌شوند: نخست، از نظر تخلفات و خطاها؛ دوم، از نظر کیفیت عملکرد و اجرای برنامه‌ها. فرایندها نیز

که همان کیفیت اجرای برنامه‌ها و بررسی موانع و عوامل تسریع آنها می‌باشند، در کنار کنترل افراد نظارت می‌شوند (صَحّت و فلاح، ۱۳۹۶). دلیل این ادعا، عمومیت آیات قرآن در بعد کنترل است؛ زیرا آیات قرآنی، هم افراد و هم برنامه‌ها را موضوع نظارت و کنترل قلمداد می‌کنند. برای نمونه، آیات ۱۰ و ۱۱ سوره سبأ چنین می‌گویند: «همانا به داوود از سوی خود فضلی بزرگ عطا کردیم، و گفتیم: ای کوه‌ها و ای پرندگان! در تسبیح خدا با او، همصدا شوید. و آهن را برای او نرم کردیم» (سبأ: ۱۰) «و به او گفتیم که زره‌های فراخ بساز و حلقه‌های آن را متناسب و هماهنگ اندازه‌گیری کن. و تو و خاندان و قومت کار شایسته انجام دهید؛ یقیناً من به آنچه انجام می‌دهید بینایم» (سبأ: ۱۱). از این آیات استفاده می‌شود که خداوند برنامه زره‌سازی از آهن ذوب‌شده و به شکل محکم و زیبا را به حضرت داوود و کارگزاران او واگذار می‌کند و از او و همراهانش می‌خواهد که این عمل را شایسته و مفید و بهینه انجام دهند و در پایان می‌فرماید: «من به آنچه انجام می‌دهید بینا هستم»؛ یعنی شما کاملاً تحت کنترل و نظارت من هستید. خداوند از داوود (ع) و افراد او عمل صالح طلب می‌کند؛ یعنی عملی که مطابق اوامر و برنامه ارائه شده‌ی او باشد. قاعدتاً بصیر و بینا بودن خداوند در این زمینه چیزی جز همان نظارت او بر افراد و فرایندها نیست.

ابعاد کنترل و نظارت بر کارکنان از منظر اسلام که در قرآن و نهج‌البلاغه و سایر منابع معتبر دینی به دفعات آمده است، می‌توان در چهار بعد دسته‌بندی کرد: ۱. نظارت خداوند متعال (نظارت الهی)؛ ۲. نظارت فرد بر اعمال خود (خودکنترلی)؛ ۳. نظارت عمومی (نظارت همگانی)؛ ۴. نظارت سازمانی. از نظر اسلام، مهم‌ترین دستگاههایی که در کار انسان نظارت می‌کنند، عبارتند از: ۱. نظارت الهی؛ الف) رقیب و عتید، ب) پیامبران، امامان و مؤمنان، ج) امام زمان (عج)؛ ۲. فرشتگان؛ ۳. اعضای بدن انسان؛ ۴. زمان و مکان؛ ۵. نفس لوّامه. (حقیقی و همکاران، ۱۴۰۰)

نوع اول: نظارت خداوند متعال (نظارت الهی): بر اساس این نوع نظارت، هر عملی که از انسان سر بزند، از سلطه و نظارت خداوندی دور نیست و انسان هرگاه بخواهد اقدام به کاری کند، قبل از آن باید اندیشه کند و همواره این اصل را به خاطر داشته باشد که هر آن و هر لحظه در محضر مبدأ و خالق وجود، پروردگار یکتا، قرار گرفته و هر کاری بخواهد انجام دهد از نظر خداوند دور نیست و مورد نظارت اوست. (مشرف جوادی، ۱۳۹۲)

نوع دوم: نظارت درونی (خودکنترلی): نظارت درونی، نوعی مراقبت درونی است که بر اساس آن، وظایف محوله، انجام و رفتارهای ناهنجار و غیر قانونی ترک می‌شود، بی‌آنکه نظارت یا کنترل خارجی در بین باشد (سپهرپناه، ۱۴۰۱)؛ بدین معنی که فرد بدون توجه

به کنترل خارجی، تلاش خود را صرف انجام کاری کند که بر عهده او گذاشته شده و مرتکب موارد نادرست، از قبیل کم کاری و سهل انگاری نشود. نظارت درونی در قرآن با عنوان «نفس لوّامه» بیان شده است؛ یعنی نفسی که انسان را در مقابل نفس اماره کنترل می کند تا مبادا از مسیر اصلی منحرف شود. در ادیان توحیدی، به ویژه دین مبین اسلام، اصرار خاصی بر معرفت نفس و لزوم تهذیب آن وجود دارد و بر حسب برخی از آموزه های دینی، معرفت نفس، راه مطمئنی به سوی درک حقیقت مطلق وجود اقدس تعالی است. از امام علی (ع) روایت شده که فرمودند: «معرفت نفس، سودمندترین معارف است». (میرزاآقایی کیاکلابی و هویدا، ۱۳۹۷)

نوع سوم: نظارت همگانی: در این نوع نظارت، افراد جامعه، به ویژه اعضا و کارکنان سازمان موظف اند بر اساس وظیفه شرعی، بر رفتار و عملکرد افراد و کارکنان سازمان و حتی عملکرد مدیران و مسئولان سازمان نظارت داشته باشند (مهدی زاده، ۱۳۹۴). صفت همگانی، خود دارای دو بعد نظارت همگانی به معنای اعم، شامل نهادهای نظارتی حاضر در سه عرصه دولتی، خصوصی و مدنی و نظارت همگانی به معنای اخص، شامل مشارکت نظارتی شهروندان بر عملکرد نهادهای فعال در حوزه های مختلف کشور است. (مشفرد جواد، ۱۳۹۲)

کنترل همگانی در آیات و روایات اسلامی مورد تاکید ویژه قرار گرفته است. «امر به معروف و نهی از منکر» به عنوان یکی از اصول ده گانه فروع دین، بیانگر کنترل همگانی است. خداوند متعال در آیه ۷۱ سوره توبه می فرماید: «مردان و زنان باایمان، دوست و یار یکدیگرند؛ همواره به کارهای نیک و شایسته فرمان می دهند و از کارهای زشت و ناپسند بازمی دارند؛ نماز را برپا می دارند و زکات می پردازند و از خدا و پیامبرش اطاعت می کنند. یقیناً خدا آنان را مورد رحمت قرار می دهد؛ زیرا خدا توانای شکست ناپذیر و حکیم است».

نوع چهارم: نظارت سازمانی: سیره مدیریتی امام علی (ع) در زمان حکومت و مدیریت بر جامعه اسلامی، این بود که همواره رفتار و عملکرد کارگزاران خود را در نقاط کشور پهناور اسلامی آن زمان، به صورت پنهانی و مخفیانه زیر نظر داشت و کنترل می کرد و برای انجام این کار، به نقاط مختلف تحت حکومت و مدیریت خود، مأمورانی را به صورت ناشناس و مخفیانه می فرستاد تا بر اعمال و رفتار کارگزاران آن حضرت به طور دقیق نظارت کنند و گزارش کارهایشان را به اطلاع امام (ع) برسانند (میرزاآقایی کیاکلابی و هویدا، ۱۳۹۷). امام علی (ع) در نامه ای به یکی از کارگزاران خود می فرماید: «همانا مأمور مخفی من در سرزمین شام، برایم نامه ای نوشته و به من خبر داده است که ...» (نهج البلاغه، نامه ۳۳). این نامه به وضوح نمایانگر این مطلب است که امام علی (ع) در منطقه شام، به عده ای مأموریت داده بود به

صورت مخفیانه، اخبار و اطلاعات مربوط به آنجا را به ایشان گزارش کنند. دقت در نامه‌هایی که امام علی(ع) به کارگزاران خود در مراکز مختلف نوشته نیز بیانگر همین حقیقت است. (همان، نامه، ۴۰)

دو) کنترل در دانشگاه اسلامی

دانشگاه اسلامی سالیان متمادی است که در فرایند آموزش تعلیم و تربیت اسلامی، از کاربرد فناوری آموزشی غفلت کرده است (اسلام، ۲۰۲۱). فرض بر این بود که چون معارف اسلامی نازل شده یا پیام مقدس است، نباید آن را تحلیل کرد؛ زیرا می‌توان آن را از طریق فناوری آموزش داد؛ اما انتقال آن صرفاً یادآوری به نسلهای آینده است. همان‌طور که آسیافه^۱ (۲۰۱۴) بیان کرد که تدریس اسلام در مؤسسات آموزش عالی محدود به مفهوم‌سازی و حفظ کردن است. حسن و همکاران (۲۰۱۵) دو سطح روبنایی و زیربنایی را به عنوان دو مؤلفه کلیدی برای اسلامی شدن دانشگاهها در نظر گرفته‌اند. سطح روبنایی مربوط به سیما و ظواهر دانشگاه؛ یعنی رعایت شئون و شعائر اسلامی در دانشگاه است (اوپاتوکان، ۲۰۱۳^۲)؛ در سطح زیربنایی نیز توجه به علم به عنوان ابزاری برای رسیدن به قرب الهی در اولویت اول قرار دارد. از نظر شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ «دانشگاه اسلامی، دانشگاهی است که در آن بینش توحیدی در تمام شئون دانشگاه و تفکر و اندیشه دانشگاهیان حاکمیت دارد و علم‌آموزی به منزله عبادت در جهت ایجاد تقویت این نگرش، ایفای نقش می‌کند. دانشگاه اسلامی، دانشگاهی است که در آن محیطی سرشار از معنویت و مکارم اخلاق به منظور رشد و تعالی فردی و تربیت صحیح و تزکیه نفوس ایجاد می‌شود و حیات و شخصیت معنوی و اخلاقی افراد اعتلا می‌یابد. همچنین دانشگاه اسلامی، دانشگاهی است که در آن افراد در پرتو معارف اسلامی با احساس تعهد و مسئولیت نسبت به رشد و تعالی جامعه و تحقق اهداف و ارزشهای اسلامی در فعالیتهای اجتماعی مشارکت می‌جویند» (حریری اصل، ۱۳۹۵). دانشگاه اسلامی فضایی است که در آن، دانشمندان اسلامی با اتخاذ چنین نگرشی اقدام به تحقیق علمی به منظور شناخت بهتر عالم می‌کنند. بنابر این، در دانشگاه اسلامی، وجود هویت اسلامی اصالت دارد؛ دارای استقلال علمی و فرهنگی است؛ محصول آن، افراد مؤمن و متعهد است؛ سعادت دنیوی و اخروی را توأمان تأمین می‌کند؛ ارزشهای دینی در تمام ساختهای آن، اعم از ظاهر و باطن حکمفرماست؛ پاسخگوی مصالح و مسائل کشور است در جهت الله و قرب الهی علم‌آموزی در آن، عبادت؛ تحقیق و پژوهش در اولویت؛ پرورش روحیه تعهد و رسالت‌مداری، زیربنا؛

1. Asyafah
2. Opatokun

مقدم داشتن دردهای جامعه و مشکلات آن، اصل؛ حفظ حدود الله، وظیفه و تخلق به اخلاق اسلامی، زینت لازم است (مجیب و علی، ۲۰۲۲). با توجه به مبانی و ادبیات تحقیق و توجه به آموزه‌های دینی، به این نتیجه می‌رسیم که نظارت و کنترل در هر سازمان یا حکومتی باید مورد توجه جدی قرار گیرد؛ زیرا بدون نظارت دقیق، دستیابی به اهداف واقعی سازمان، حکومت و عدالت غیر ممکن است.

۵. پیشینه پژوهش

با اینکه پژوهشهای زیادی درباره کنترل سازمانی انجام شده، اما این پژوهشها کمتر مبتنی بر آموزه‌های دینی اسلام و در نظام دانشگاهی انجام شدند. برای مثال، بی‌طرف و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهش «تبیین الگوی نظارت، ارزیابی و کنترل در اندیشه مقام معظم رهبری»، مضامین شناسایی شده در تبیین نظارت، ارزیابی و کنترل، شامل «روشها و ابزارها»، «ویژگی‌های نظارت، کنترل و ارزیابی»، «ویژگی‌های فردی ناظر»، «ویژگی‌های افراد سازمان» و «ویژگی‌های دستگاه نظارت» بوده‌اند. در نتیجه این تحقیق، الگوی جامع، کارآمد، بومی و متناسب با فرهنگ کشور برای نظارت، ارزیابی و کنترل ارائه شده است. با پیچیدگی و محدودیت روزافزون در جهان امروز، اهمیت و ضرورت نظارت، ارزیابی و کنترل بیش از پیش شده و کارآمدی و پویایی نظامات تا حد زیادی به نوع و نحوه نظارت و کنترل بستگی دارد. از سوی دیگر، با توجه به استقرار نظام جمهوری اسلامی در کشور ایران، لازم است مفاهیم بومی نظارت، کنترل و ارزیابی نیز ایجاد شود.

سپهرپناه (۱۴۰۱) در مقاله «اصول و شاخصهای نظارت و کنترل در مدیریت آموزشی با رویکرد اسلامی»، چهارده اصل نظارت، شامل امر به معروف و نهی از منکر، عدالت و برابری، اعتماد و اطمینان، خود کنترلی، ثبات و پایداری، تشویق و تنبیه، صداقت و راستی، تکلیف و مسئولیت، پنهان بودن نظارت و کنترل، سلسله مراتب نظارت و کنترل، نظارت و مراقبت مستمر، تقدّم منافع عمومی بر منافع فردی، پرهیز از دخالت در امور شخصی و شایسته سالاری، به دست آمده است.

ترابی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش «توسعه و تبیین کنترل راهبردی در مراکز آموزش عالی»، به این نتیجه دست یافتند که مؤلفه سیاستگذاری و مدیریت، دارای بالاترین قدرت نفوذ و کمترین میزان وابستگی است. در سطح بعد، ارزشها و فرهنگ سازمانی و شبکه سازی و تعاملات قرار دارند. عوامل سرمایه انسانی، تسهیلات و امکانات و بودجه و مالی در سطح

دوم مدل هستند و در نهایت، در سطح اول که وابسته‌ترین عوامل را دارد، نظام پژوهش و تولید علم، تبادل و نشر دانش و نظام تربیت و آموزش قرار دارند.

پورجعفری (۱۴۰۰) در مقاله «نظارت و کنترل از دیدگاه اسلام»، به تحلیل قرآنی کنترل و نظارت، به عنوان عاملی مهم برای تضمین صحت اجرای قوانین و پیشگیری از انحراف و خطا می‌پردازد و معیارهای کنترل و نظارت را با استناد به آیات قرآن کریم و احادیث و روایات معتبر و سایر منابع مطالعاتی بررسی می‌کند.

میرزاآقایی کیاکلایی و هویدا (۱۳۹۷) در پژوهش «نظام کنترل و نظارت در مدیریت اسلامی» به این نتیجه دست یافتند که هر آنچه تکامل و سعادت انسان در گرو آن باشد، در آموزه‌های دینی یافت می‌شود. در این زمینه نیز دستوراتی دارد و مدیران مجموعه‌ها و سازمانهای اسلامی را به داشتن یک نظام دقیق، جدی و عادلانه نظارت و کنترل سفارش می‌کند.

صحت و فلاح (۱۳۹۶) در مقاله «تطبیق شاخصهای نظارت و کنترل در اسلام و سایر مکاتب مدیریتی و ارائه الگوهای نظارت و کنترل در اسلام»، به دنبال پاسخگویی به پرسش وجوه تشابه و تفاوت شاخصهای نظارت در اسلام در تطبیق با سایر مکاتب مدیریتی بودند. به همین منظور، نظارت به دو قسمت کلی نظارت و کنترل بیرونی و درونی تقسیم‌بندی شده و سپس به تطبیق آنها در اسلام و سایر مکاتب مدیریتی غربی و وجوه تمایز و تشابه آنها از منظر نظارت و کنترل بیرونی و درونی پرداخته شده است و در نهایت، الگوی نظارت و کنترل بیرونی و الگوی نظارت و کنترل درونی با استفاده از شاخصها و معیارهای اسلامی ارائه شده است.

با توجه به پژوهشهای انجام‌شده، ملاحظه می‌شود که مطالعات مختلف، مضامین کنترل نظیر ویژگی‌های فردی ناظر، ویژگی‌های افراد و ویژگی‌های دستگاه نظارت شناسایی شدند. سپهرپناه (۱۴۰۱) امر به معروف و نهی از منکر، عدالت و برابری، صداقت و راستی، تکلیف و مسئولیت، پنهان بودن نظارت و کنترل ایجاد شده توسط مدیریت دانشگاهها را از شاخصهای کنترل سازمانی می‌داند. نیک‌پی و رسولی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای، ضمن تعریف مدیریت، نظارت، کنترل و خودکنترلی به صورت متداول و در مکتب اسلام؛ مروری بر انواع، مراحل، خصوصیات و پیامدهای ثمربخش نظارت و کنترل داشته‌اند. آنان همچنین ضمن اشاره به شیوه‌های نظارت و کنترل در اسلام، بر ضرورت ترویج خودکنترلی در سازمانها و پیامدهای اثربخش آن تأکید کرده‌اند.

برخی از پژوهشها نیز ایجاد اعتدال در نظامهای فردی و اجتماعی، افزایش توانمندسازی دانشجویان در سه سطح فردی، گروهی و اجتماعی و کسب عدالت را از فواید کنترل سازمانی اسلامی می‌دانند (خسروی طناک، ۱۴۰۲؛ رادپور و جهانیان، ۱۴۰۲). بررسی و مطالعه تحقیقات پیشین نشان می‌دهد که هر یک از منطری به موضوع کنترل و نظارت پرداخته‌اند. اعتقاد محققان بر این بوده که به تبیین الگوی کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی تمرکز کنند. وجه تمایز این پژوهش نسبت به پژوهشهای پیش گفته، این است که اگرچه مطالعات متعددی با موضوع پژوهش حاضر صورت گرفته و با توجه به غنی بودن ریشه فرهنگ اسلام و استفاده از نمادها و تشریفات، مانند مراسم و مناسک در دانشگاهها از رشد کمی بسیار چشمگیری برخوردار شده، اما هنوز از لحاظ کیفی نیازمند کار عملی بیشتری است. بر همین اساس، نوآوری پژوهش حاضر این است که به صورت کیفی به تعیین شاخصها و مؤلفه‌های کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی مبتنی بر آموزه‌های دینی پرداخته است.

ب) روش‌شناسی پژوهش

هدف نهایی این تحقیق، ارائه الگوی کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی مبتنی بر آموزه‌های دینی است. لذا سؤال اصلی آن، چیستی الگوی اجرای کنترل سازمانی مبتنی بر آموزه‌های دینی است. با توجه به موضوع و هدف بیان‌شده، در سرتاسر این تحقیق تلاش خواهد شد تا مفهوم کنترل در متون دینی، به عنوان منابع مستند و غنی، استخراج و ارائه شود تا محققان را در دستیابی به الگوی اجرایی، کاربردی و بومی در نظام دانشگاهی یاری کند.

در این تحقیق برای شناخت و تحلیل الگوهای موجود در داده‌های کیفی، از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند که شناخت مضمون، به عنوان قلب آن است. شعور متعارف، ارزشهای محقق، جهت‌گیری‌ها و سؤالات تحقیق و تجربه محقق، در شناخت مضامین تأثیر بسزایی دارند. از آنجا که تحلیل مضمون، یک تحلیل کیفی به شمار می‌رود، پاسخ صریح و روشنی برای داده‌های مناسب و مورد نیاز وجود ندارد. بنابر این، مضمون لزوماً به معیارهای کمی بستگی ندارد، بلکه به این بستگی دارد که چقدر به نکته مهمی درباره سؤالات تحقیق می‌پردازد. با بررسی و جمع‌بندی تلاشهای دیگر محققان، فرایندی سه مرحله‌ای برای تحلیل مضمون ارائه شده که شامل سه مرحله کدگذاری توصیفی، کدگذاری تفسیری و یکپارچه‌سازی از طریق مضامین فراگیر است. هرچند این مراحل با تفسیر و تحلیل همراه است، اما در هر مرحله از تحلیل، سطح بالاتری از انتزاع به

دست می‌آید. این فرایند، فرایندی خطی نیست؛ زیرا تحلیل مضمون، مستلزم رفت و برگشت درک داده‌هاست. بنابر این، زمینه بالقوه‌ای برای استفاده از این روش در موضوعات مدیریتی و از جمله موضوع این تحقیق وجود دارد. (تولایی و محمدزاده، ۱۳۹۷)

پژوهش حاضر یک پژوهش کیفی است که در آن با استفاده از تحلیل مضمون، کتب دینی به ویژه قرآن کریم و نهج‌البلاغه و احادیث معتبر مرتبط با موضوع کنترل سازمانی مطالعه شدند که منجر به شناسایی شاخصها و مؤلفه‌های کنترل سازمانی در دانشگاهها بر اساس گزاره‌های دینی شد. تحلیل مضمون روشی برای شناخت و تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این الگو از طریق نظم مفهومی داده‌های مستخرج به دست می‌آید. این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (مهاجرانی و همکاران، ۱۳۹۸). داده‌های پژوهش حاضر از کتب دینی (آیات قرآن کریم، نهج‌البلاغه و سیره نبوی؛ سیره مدیریتی) به دست آمد. به منظور استخراج، ابتدا کدگذاری توصیفی صورت گرفت که این کدها به عنوان مفهومی پایه‌ای شناخته شدند. سپس در مراحل کدگذاری تفسیری، مضامین پایه‌ای طبقه‌بندی شدند که آنها را مضمون سازمان‌دهنده گویند. آخرین مرحله، تعیین مضمون فراگیر بود که همه مضامین پیش گفته را در بر می‌گیرد. در نهایت، این پژوهش منجر به شناسایی ۵۳ مضمون توصیفی، ۱۵ مضمون سازمان‌دهنده و شش مضمون فراگیر (مؤلفه‌های اصلی) شد.

به دلیل اینکه پژوهش بنیادی است، جامعه آماری برای آن همچون پژوهشهای کمی متصور نیست و روش نمونه‌گیری نیز نظری خواهد بود؛ بدین معنا که منابعی انتخاب شد که بیشترین اطلاعات و داده را برای پاسخ به سؤال تحقیق فراهم می‌کنند. موضوع پژوهش به عنوان شناسایی شاخصها و مؤلفه‌های کنترل سازمانی در دانشگاهها بر اساس گزاره‌های دینی انتخاب شد و مصادیق آن همراه مؤلفه‌ها و ابعاد مختلف آن در متون بررسی شد. همچنین از نظرات تعدادی خبرگان دانشگاهی (اعضای هیئت علمی دانشگاه ایلام) استفاده شد که بر همین اساس تغییراتی در مؤلفه‌های اولیه صورت گرفت. برای سنجش میزان اعتبار مضامین الگوی کنترل سازمانی نظام دانشگاهی بر اساس آموزه‌های دینی، پایایی تم‌ها از طریق روش پایایی باز آزمون تعیین شد. بدین منظور محقق از یک همکار پژوهشی آشنا و متخصص به کدگذاری و مقوله‌بندی در تحقیق کیفی استفاده شد تا از این طریق بتوان برخی از متون اصلی (آیات قرآن کریم و نهج‌البلاغه) را به صورت تصادفی انتخاب و هر کدام از آنها، دوبار، در فاصله زمانی کوتاه و مشخص کدگذاری شوند. سپس پژوهشگر همراه با همکار

پژوهش درصد توافق درون موضوعی را به عنوان شاخص پایایی تحلیل، با کمک فرمول ذیل به دست آورده است:

$$(۱) \quad ۱۰۰ \times 2 \times \frac{\text{تعداد توافقات}}{\text{درصد پایایی}}$$

تعداد کل کدها

جدول ۱: محاسبه پایایی باز آزمون

ردیف	عنوان ارزیاب	تعداد کل کدها	تعداد توافقات	تعداد عدم توافقات	درصد پایایی
۱	اول	۲۲	۸	۲	۷۸
۲	دوم	۳۴	۱۲	۴	۷۰
۳	سوم	۴۴	۱۴	۶	۶۶
	کل	۱۰۰	۳۶	۱۲	۷۰

همان گونه که در جدول ۱ مشاهده می شود، تعداد کل کدهایی که محقق و همکار ارزیاب ثبت کرده اند، برابر ۱۰۰؛ تعداد کل توافقات این کدها برابر ۳۶ و تعداد کل عدم توافقات برابر ۱۲ است. با استفاده از رابطه ۱، مقدار پایایی بین کدگذاری ها برابر ۷۰ درصد به دست آمد که مقدار قابل قبولی برای نشانگرهای پژوهش حاضر است.

در این تحقیق به منظور بررسی روایی، از روایی محتوایی استفاده شده است. برای بررسی روایی محتوایی، از دو ضریب نسبی روایی محتوایی^۱ و شاخص روایی محتوا^۲ استفاده می شود (شولتز^۳ و همکاران، ۲۰۱۳). برای محاسبه ضریب نسبی روایی محتوا، پرسشنامه مخصوص آن تقسیم شد و خبرگان و مطلعان بر اساس طیف لیکرت سه تایی «ضروری است»، «مفید ولی غیر ضروری» و «غیر ضروری»، به مؤلفه های به دست آمده نمره دادند. همچنین برای محاسبه شاخص روایی محتوا از روش والتز و باسل^۴، پرسشنامه چهار تایی «مربوط نیست»، «نسبتاً مربوط است»، «مربوط است» و «کاملاً مربوط است» توزیع شد.

$$(۲) \quad CVR = \frac{nE - \frac{N}{2}}{\frac{N}{2}}$$

1. Content Validity Ratio (CVR)

2. Content Validity Index (CVI)

3. Shultz

4. Waltz & Bausell

$$CvI = \frac{\text{نسبت تعداد ارزیابی که به آیتم نمره ۳ و ۴ داده‌اند}}{\text{تعداد کل ارزیابان}} \quad (۳)$$

حداقل مقدار قابل قبول برای شاخص CVI نیز ۰/۷۹ است و اگر شاخص CVI گویه‌ای کمتر از ۰/۷۹ باشد آن گویه بایستی حذف شود. در این قسمت، مقدار CVR و CVI برای هر آیتم محاسبه شده است و با توجه به میزان شاخصها بر اساس توضیحات ذکر شده تمامی مضامین سازنده کنترل سازمانی دانشگاهها از نسبت روایی محتوایی مناسبی برخوردارند و ضریب بالای ۰/۴۹ دارند و همچنین تمامی مضامین از شاخص روایی محتوایی مناسبی برخوردار بوده و همگی ضریب بالای ۰/۷۹ دارند.

ج) یافته‌های پژوهش

در کدگذاری اولیه، تعداد زیادی مضمون اولیه از متن نهج البلاغه و قرآن کریم و کتب دینی همانند غررالحکم و دررالحکم در رابطه با کنترل استخراج شد که پس از بازخوانی‌های مکرر، در گام دوم، مضامین پایه از تحلیل و ترکیب جملات یادداشت‌گذاری شده بروز و ظاهر یافتند. پس از آن، با توجه به شکل‌گیری ۵۳ مضمون پایه، ۱۵ مضمون سازمان‌دهنده تعیین شد. در گام بعد نیز با توجه به مضامین سازمان‌دهنده و همچنین ذهنیت شکل گرفته پژوهشگر طی پژوهش، تعداد شش مضمون فراگیر مشخص شد. نمونه‌ای از مضامین استخراج شده از متن در جدول ۲ قابل مشاهده است.

جدول ۲: نمونه مضامین به دست آمده از گزاره‌های دینی (برگرفته از نهج البلاغه و قرآن)

منبع	متن	مضمون پایه
نهج البلاغه، نامه ۵۸	پس آنگاه که دندان جنگ در ما و آنان فرو رفت و چنگال آن سخت کار گرفتار افتاد، به دعوت ما (صلح و گفتگو) گردن نهادند و بر آنچه آنان را خواندیم، پاسخ دادند.	تنبيه سخت برای مجرمان
غررالحکم و دررالحکم، ج ۲: ۷۶	هرگاه عتاب و سرزنش کنی (راهی را برای آشتی) باقی بگذار و مبالغه در ملامت مکن.	عدم زیاده‌روی در توبیخ
نهج البلاغه، خطبه ۱۴۰	پس هر کدام از شما که به عیب کسی آگاه است، به خاطر آنچه از عیب خود می‌داند، باید از عیبجویی دیگران خودداری کند.	رذائل اخلاقی / عیبجویی

کنترل بالاترین کارگزاران	«بر خداوند عزیز و رحیم توکل کن، همان کسی که تو را هنگامی که برمی خیزی می بیند و نیز حرکت تو را در میان سجده کنندگان تحت نظر دارد و اوست خدای شنوا و دانا».	شعرا: ۲۱۷
نظارت کاربردی	«پروردگارت می داند که تو و گروهی از آنان که با تو هستند، نزدیک به دو سوم یا نصف یا ثلث شب را به پا می خیزید. خداوند شب و روز را اندازه گیری می کند. او می داند که شما نمی توانید مقدار آن را به دقت اندازه گیری کنید. پس شما را بخشید، اکنون آنچه بر شما میسر است، قرآن بخوانید».	مزمل: ۲۰
نهان نبودن مدیر از مردم	«هیچ گاه خود را فراوان از مردم پنهان مدار که پنهان بودن رهبران، نمونه ای از تنگخویی و کم اطلاعی در امور جامعه است».	نهج البلاغه، نامه ۵۳
کنترل بر اعمال افراد	«عملی را انجام نمی دهید، مگر اینکه ما گواه بر شما هستیم. در آن هنگام که وارد آن می شوید، و هیچ چیز در زمین و آسمان از پروردگار تو پنهان نمی ماند، حتی به اندازه سنگینی ذره ای و نه کوچک تر و نه بزرگ تر از آن نیست، مگر اینکه همه آنها در کتاب آشکار او (لوح محفوظ) ثبت است».	یونس: ۶۱
آگاهی افراد تحت کنترل	«آیا او نمی داند که خدا همه اعمالش را می بیند».	علق: ۱۴
گزارش خواستن درباره مسئولیت	رسول خدا درباره مسئولیتی که به افراد واگذار می کرد، آنان را مورد محاسبه قرار می داد؛ چنان که در خبر فرستادن ابن اُتیبه برای جمع آوری صدقات آمده است: «فَلَمَّا جَاءَ حَاسِبُهُ»؛ هنگامی که از مأموریت بازگشت، پیامبر (ص) از او حساب خواهی کرد.	سیره نبوی
کرامت و بزرگواری کنترل کنندگان	«بی شک، بر شما ناظرانی والامقام و نویسنده گمارده شده است که می دانند شما چه می کنید».	انفطار: ۱۱
کنترلها بسیار دقیق	«آنان همگی در یک صف، در پیشگاه پروردگار عرضه می شوند و به ایشان گفته می شود که همگی نزد ما آمدید و کتاب (نامه اعمال) آن جا نهاده می شود. پس گناهکاران می گویند: وای بر ما! این چه کتاب است که هیچ عمل کوچک و بزرگی را فرو نگذاشته، مگر اینکه	کهف: ۴۹

واکاوی الگوی کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی ... ♦ ۱۰۵

	آن را به شمار آورده است و این در حالی است که همه اعمال خود را حاضر می بینند و پروردگارت به هیچ کس ستم نمی کند».	
نهیج البلاغه، نامه ۲۰	در خصوص نظارت امام بر کار گزارانش، نامه ای هست که آن حضرت به زیاد ابن ابیه، جانشین فرماندارش «عبدالله بن عباس» در بصره نوشته است: «به خدا سوگند می خورم اگر به من گزارش کنند که در اموال عمومی خیانت کردی، کم یا زیاد، چنان بر تو سخت گیرم که کم بهره شده و در هزینه عیال، درمانده و خوار و سرگردان شوی».	نظارت بر امور، سختگیری در صورت خیانت
سیره نبوی	رسول خدا درباره مسئولیتی که به افراد واگذار می کرد، آنان را مورد محاسبه قرار می داد؛ در خبر فرستادن ابن اُتیبه برای جمع آوری صدقات آمده است: «فَلَمَّا جَاءَ حَاسِبُهُ»؛ هنگامی که از مأموریت بازگشت، پیامبر (ص) از او حساب خواهی کرد.	گزارش خواستن، حساب خواهی کردن
نهیج البلاغه، نامه ۵	امام علی (ع) خطاب به اشعث پسر قیس، عامل آذربایجان می فرماید: کاری که به عهده توست نان خورش تو نیست، بلکه بر گردنت امانتی است. در واقع؛ در اینجا امام اشاره کرده است که عامل باید نسبت به امانتی که از طرف رهبر به او واگذار شده است، امین و محافظ آن باشد.	محافظت از امور تحت کنترل
بقره: ۲۵۶	«إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» (انسان: ۳)؛ ما انسان را به راه رشد هدایت کردیم، حال می خواهد شاکر باشد یا کافر. به او تحمیل نمی شود و اختیار عمل دارد: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ».	هدایت کردن افراد به راه راست، عدم اجبار از سوی مدیر
مائده: ۷۹	لزوم به مشارکت فراگیر در نظارت همگانی: آنان یکدیگر را از کارهای زشتی که مرتکب می شدند باز نمی داشتند. مسلماً بد بود آنچه را انجام می دادند	مشارکت فراگیر در نظارت همگانی
انعام: ۱۶۰	خداوند متعال در آیه ۱۶۰ سوره قرآن، اصل پاداش و تنبیه را این گونه بیان می فرماید: «هر کس کار نیک بیاورد، پاداشش ده برابر آن است، و آنان که کار بد بیاورند، جز به مانند آن مجازات نیابند و ایشان مورد ستم قرار نمی گیرند».	تضایف در کنترل

ارزیابی عملکرد توسط شخص مدیر	ارزیابی عملکرد از زمان پیدایش نظام آفرینش در ذات آن وجود داشته و خداوند در قرآن کریم در سوره‌های زلزال (۷ و ۸) را بر بندگان گوشزد کرده و سیره مدیریتی امیر مؤمنان علی (ع) نیز این گونه بود که علاوه بر اینکه خود شخصاً عملکرد کارگزاران را ارزیابی می‌کرد، در مواردی نیز این کار را به افراد دیگری که به آنها اعتماد و اطمینان داشتند واگذار می‌کردند (الرحمن: ۹).	الرحمن: ۹؛ زلزال: ۸
پاداش و تنبیه به صورت توأمان	«بدانید مسلماً خدا نسبت به نافرمانی بندگان سخت کیفر، و نسبت به طاعت آنان بسیار آمرزنده و مهربان است».	مائده: ۹۸
کاوش و بازرسی، خبرگیری و بازرسی، مدارا و نرمی	«ثم تفقد اعمالهم و ابعث العيون من أهل الصدق و الوفاء عليهم فان تعاهدك في السر لا مورهم حدوده لهم علي استعمالي الامانه و الرفق بالرعيه»؛ پس در کارهایشان کاوش کن و بازرسی‌های راستکار و وفادار بر آنان بگمار؛ زیرا خبرگیری و بازرسی در نهان تو بر کارهای آنها، سبب وادار کردن ایشان بر امانتداری و مدارا کردن و نرمی با رعیت می‌شود.	نهج البلاغه، نامه ۵۳

در جدول ۳، فرایند کدگذاری گزینشی انجام گرفت. در این مرحله با تلفیق کدهای به دست آمده از مفاهیم سازمان‌دهنده در مجموع کنترل سازمانی در شش مضمون فراگیر با عناوین بنیادی، درونی، همگانی، ساختاری، عملیاتی و تدریجی شکل گرفت.

جدول ۳: نتایج تحلیل مضمون (برگرفته از نهج البلاغه و قرآن)

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضامین پایه	مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضامین پایه
کنترل بنیادی	کنترل درونی	افزایش دانش و آگاهی درونی			مكلف شدن برای انجام واجبات الهی
		تزکیه و تهذیب نفس			تذکر در صورت انحراف از اهداف و تخلف از وظایف
	توسعه فرهنگی	تقوا و گذشتن از منافع خصوصی	کنترل عملیاتی	مشخص بودن حدود وظایف	ابلاغ وظایف، تسهیل در امر نظارت
		ترویج فرهنگ امانت داری			وضوح جایگاه و وظایف سازمانی

واکاوی الگوی کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی ... ♦ ۱۰۷

نفی وانهادن کارها به امید یک دیگر			ترویج فرهنگ برخورد لطیف با زیردستان		
شفافیت حدود اختیار و مسئولیت‌ها			تشکیل کلاس‌های عقیدتی		
پیگیری و نظارت مخفیانه عملکرد زیردستان	بازرسی منظم سازمانی		مجازات تضایفی اعمال و رفتارهای مخرب	مجازات مضاعف	کنترل تدریجی
نظارت بر امور جدیدیت رسیدگی به امور			تنبيه افراد بابت عملکرد تساهل در مجازات		
مستند کردن اقدامات اداری			انعطاف در اعمال جرایم انضباطی		
نظارت بر امور جدیدیت رسیدگی به امور	سیستم گزارش‌گیری		پاداش تضایفی اعمال و رفتارهای شایسته	پاداش مضاعف	
			پاداش افراد بابت عملکرد		
بازخورد انحراف عملکرد از اهداف	تقویت بازخورد		وجدان و ضمیر روشن	تقویت باورهای مذهبی	کنترل درونی
بازخورد نقاط قابل تقویت			خدا ترس بودن		
وجود بازرس مخفی در سازمان		کنترل ساختاری	تقویت ملیت خواهی و مہین دوستی		
گماردن ماموران مخفی و راستگو	بازرسی مخفیانه		نشر عقاید اسلامی در درون سازمان		
مدارا کردن با زیر دستان			تکلیف و حس مسئولیت	تقویت مسولیت پذیری	
گردش مدیر در محیط کار			اعتقاد به اینکه خدای متعال مالک همه چیز است		
عدم تظاهر و ظاهر سازی			وظیفه شناسی و مسولیت- پذیری		
نظارت سرپرست بلافصل	نظارت مستمر		نظارت بر اعمال و رفتار خود		
خبرگیری و بازرسی درون واحد			ارزیابی و حسابرسی عملکرد خود		
بازرسی و بازبینی مداوم			پرداختن به حساب خود		

مشارکت دانشجویان در نظارت	کنترل ذیتفعان	کنترل همگانی	مسئول بودن مدیران	امر به معروف و نهی از منکر		
مشارکت کارکنان در نظارت			سوق دادن کارگزاران به عمل صحیح			
مشارکت اعضای هیات علمی در نظارت			تبلیغ و ترویج امر به معروف و نهی از منکر			
نظارت از طریق دستگاه‌های دیگر	نظارت محیطی		تحت نظر گرفتن حرکت- های مثبت و منفی افراد			
نظارت مراجعین سازمان						

الگویی که محققان در زمینه کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی بر مبنای گزاره‌های دینی پیشنهاد داده‌اند، شامل شش مضمون فراگیر، ۱۵ مضمون سازمان‌دهنده و ۵۳ مضمون پایه است.

شکل ۱: مدل نهایی پژوهش

این الگو نشان می‌دهد که مدیران مسئول امر کنترل در نظام دانشگاهی و دستگاههای مسئول در حوزه نظارت و کنترل؛ ابتدا باید سازوکارهای درونی خود از قبیل تقویت مسئولیت‌پذیری و تقویت باورها و امر به معروف و نهی از منکر و همچنین سازوکارهای عملیاتی همانند کانالهای متعدد نظارتی و گزارش‌گیری و همچنین روشهای نظارتی بر کار ناظران را پیش‌بینی و اجرایی کنند. همچنین باید فرایندهایی را برای تداوم و استمرار نظارت مستمر و نامحسوس و نیز مورد توجه قرار گرفتن نتایج ارزیابی و پیگیری آنها تا حصول نتیجه، تنظیم و اجرا کنند. علاوه بر این، ناظرانی که بر کار نظارت، ارزیابی و کنترل مجموعه‌های دیگر مأمور می‌شوند، باید از ویژگی‌ها و شایستگی‌های لازم برخوردار باشند که در رأس همه آنها مواردی از قبیل امین، منصف، خبره و بصیر بودن وجود دارد.

د) بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به منظو واکاوی شاخصها و مؤلفه‌های کنترل سازمانی نظام دانشگاهی مبتنی بر گزاره‌های دینی با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام شد که در نتیجه آن، ۵۳ مفهوم پایه شناسایی شدند و با جاگیری ۱۵ مضمون سازمان‌دهنده و شش مضمون فراگیر، الگوی پژوهش را تشکیل دادند. با توجه به آنچه بیان شد، این پژوهش توانست مهم‌ترین شاخصها و مؤلفه‌های کنترل سازمانی نظام دانشگاهی را با استفاده کتب دینی، به ویژه قرآن کریم و نهج‌البلاغه و احادیث معتبر، با روش تحلیل مضمون واکاوی کند و به شش مؤلفه اصلی، شامل کنترل بنیادی، کنترل درونی، کنترل همگانی، کنترل ساختاری، کنترل عملیاتی و کنترل تدریجی دست یابد.

در آموزه‌های دینی، دستورات صریح و روشنی درباره کنترل وجود دارد و مدیران مسلمان به داشتن یک نظام کامل، جدی و عادلانه برای کنترل بر سازمان سفارش شده‌اند. نظام کنترلی که می‌توان از منابع دینی استخراج کرد، نظامی جامع، کامل، عادلانه و منحصر به فرد است. کنترل همواره جزء اصول و وظایف اساسی مدیریت بوده است و ارتباط تنگاتنگ با سایر اصول و وظایف مدیریت دارد. در این راستا، ابتدا شاخصها و سپس مؤلفه‌های کنترل بر مبنای گزاره‌های دینی در نظام دانشگاهی مشخص شد. پس از مطالعه کامل و مرور چندباره این آثار، مضامین اولیه استخراج شد و در نهایت، در قالب ۱۵ مضمون سازمان‌دهنده و شش مضمون فراگیر دسته‌بندی شدند.

یافته‌های تحقیق حاضر، بیانگر آن است که در دیدگاه امام علی(ع)، کنترل علاوه بر ضروری بودن، بسیار گسترده است و شامل تمامی مراحل برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی

می‌شود؛ تا جایی که برای هر یک از مراحل پیش از عمل، حین عمل و پس از عمل، اصولی قابل استخراج است. همچنین برای کنترل صحیح باید بستر مناسب آن فراهم باشد. تا بستر مناسب فراهم نشود، کنترل، بهره‌وری کامل خود را نخواهد داشت. از سوی دیگر، در کنترل، مدیر و پیروان (کارکنان) باید دارای ویژگی‌هایی باشند و از برخی ویژگی‌ها نیز مبرا باشند تا کنترل را به درستی انجام دهند. در صورت نبود این ویژگی‌ها، کنترل با آفاتی مانند بدرفتاری، غیبت، گسترش شایعات و ... روبه‌رو خواهد شد. همچنین کنترل دارای انواع متعددی است که از خودکنترلی و کنترل در مسائل شخصی گرفته تا کنترل پنهان، کنترل مالی و کنترل اجتماعی را در بر می‌گیرد. همچنین نکته مهمی که نباید از آن غفلت شود، تشویق و تنبیه صحیح بعد از کنترل است تا به وسیله آن، نیروها به انجام کارهای مثبت، تشویق و از انجام کارهای منفی دور شوند. در این زمینه نیز حضرت امیر(ع) رهنمودهای فراوانی را عرضه داشته‌اند.

در مقایسه با تحقیقات گذشته، برخی از پژوهشهای پیشین به تعدادی از مؤلفه‌های پژوهش حاضر اشاره کرده‌اند. برای مثال، امیری و شفيعی (۱۳۹۳)، اسماعیلی جوشقانی (۱۳۹۱) و ابوالقاسمی و قاضی‌زاده (۱۳۹۱) به مؤلفه نظارت و کنترل پنهانی؛ مهدی‌زاده (۱۳۹۴) به مؤلفه نظارت مستمر؛ پورجعفری (۱۴۰۰) به مؤلفه نظارت همگانی، ترابی و همکاران (۱۴۰۱)، حقیقی و همکاران (۱۴۰۰)، کفعی و همکاران (۱۳۹۱)، حقیقی (۱۳۹۱) و ایزدی‌فرد و همکاران (۱۳۹۶) به مؤلفه کنترل ساختاری و عملیاتی اشاره کرده‌اند.

پژوهش حاضر به نظر نگارندگان توانسته است تا حدودی خلأ کنترل سازمانی اسلامی را در نظام دانشگاهی برطرف کند. نوآوری این مطالعه در این است که مدل پژوهش حاضر، مدلی جامع و غنی از کنترل سازمانی نظام دانشگاهی است که تاکنون در پژوهشهای گذشته، چه در خارج کشور و چه در داخل کشور، به آن به اشاره‌ای نشده است. خلأ علمی تحقیقات در این زمینه در ایران کاملاً ملموس است. این الگو می‌تواند قدم کوچکی در جهت راهنمایی مدیران برای پی بردن به اهمیت کنترل در دین مبین اسلام، آیات الهی، روایات معصومین و نظرات دانشمندان مسلمان در این زمینه باشد. با توجه به نتایج حاصل از تحقیق و مطالب مذکور در بخشهای مبانی نظری تحقیق، پیشنهادهای ذیل ارائه می‌شود.

- اعلام حمایت از دانشگاهها و مدیران آنها که نسبت به اعمال کنترل بر اساس وظایف شرعی و قانونی اقدام می‌کنند.

- نهادینه کردن ایجاد روحیه خودکنترلی در دانشگاهها با استفاده از توجه ویژه و تشویق کارمندانی که در این زمینه فعال تر می باشند.
- تشکیل کارگروه هایی به منظور نظارت و بررسی مبانی اسلامی و ایجاد راهکارهایی در این زمینه بر اساس دانشگاهها.
- برگزاری همایشها و کلاسهای توجیهی در ارتباط با کنترل و نظارت از دیدگاه اسلام در دانشگاه بیان اهمیت آن برای کارمندان.
- همچنین، برای تصمیم سازان، توصیه های سیاستی به شرح ذیل ارائه می شود:
 - افزون بر اعمال نظارت که لازمه هر سازمانی است، به حقوق مادی و معنوی کارمندان و نیازهای واقعی آنان نیز توجه داشته باشند، تا نظارت معنای واقعی و اثر حقیقی خویش را داشته باشد.
 - در امر نظارت تبعیض قایل نشود و مساوات و عدالت را برای همه جاری سازد. این دقت، بیانگر این مسئله است که انسانها معمولاً در برخورد با نزدیکان دچار مسامحه و سستی می شوند.
- در نهایت به پژوهشگران پیشنهاد می شود با توجه به اینکه پژوهشهای بسیار اندکی در زمینه کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی از دیدگاه اسلامی صورت پذیرفته است، نسبت به انجام کارهای پژوهشی متعدد در ابعاد گوناگون کنترل در منابع دینی همت بگمارند. از جمله کارهایی که در این زمینه می توان انجام داد، کار روی انواع کنترل اسلامی در دانشگاهها و ارتباط هر کدام از آنها با یکدیگر است.
- از سوی دیگر، به مدیران اجرایی مسلمان پیشنهاد می شود که به مطالعه این پژوهش و پژوهشهای مشابه پرداخته و با کمک پژوهشگران این حوزه، مبادرت به پیاده سازی این الگوها در سازمانهای خود کنند. برای مثال، مدیران اجرایی می توانند اصول حاکم بر تشویق و تنبیه را در تشویق و تنبیهات سازمانی لحاظ کنند یا اصول حاکم بر مراحل مختلف کنترل را در کنترلهای خود لحاظ کنند یا بایدها و نبایدهای مدیران و پیروان را شاخصهایی برای انتخاب مدیران و استخدام کارکنان قرار دهند. همچنین مدیران می توانند موارد بستر ساز را برای انجام بهتر کنترل در سازمان تأمین کنند تا امر کنترل بهتر صورت پذیرد.

منابع

- قرآن کریم. ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای (۱۳۹۳). قم: مرکز طبع و نشر قرآن.
- نهج البلاغه. ترجمه محمد دشتی (۱۳۷۹). قم: مشهور.
- ابوالقاسمی، محمدجواد و کاظم قاضی‌زاده (۱۳۹۱). «تفویض تشریح احکام در سیره پیامبر اکرم (ص) از نگاه عالمان اهل سنت». مطالعات تاریخ اسلام، ۴ (۱۴): ۲۵-۵.
- اسماعیلی جوشقانی، محمد (۱۳۹۱). مبانی مدیریت اسلامی و الگوهای آن. قم: نصاب.
- آقایی کیاکلایی، میترا و رضا هویدا (۱۳۹۷). «نظام کنترل و نظارت در مدیریت اسلامی». چهارمین همایش بین‌المللی مدیریت و علوم انسانی.
- امیری، اعظم و ابوذر شفیعی (۱۳۹۳). «نظارت و کنترل در مدیریت آموزشی». اولین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روان‌شناسی آسیبهای اجتماعی و فرهنگی ایران. تهران.
- ایزدی‌فرد، علی‌اکبر؛ محمد محسنی دهکلانی و اسماعیل قندور (۱۳۹۶). «قلمرو قاعده قبح عقاب بالاییان در شبهات موضوعیه». مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۹ (۱۶): ۹۲-۶۹.
- بی‌طرف، احمد؛ علی حمیدی، مصطفی ایزدی و سید جواد امینی (۱۴۰۲). «تبیین الگوی نظارت، ارزیابی و کنترل در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)». مطالعات بین رشته‌ای دانش راهبردی، ۵۱ (۶): ۱۳۸-۱۱۷.
- پورجعفری، سپیده (۱۴۰۰). «نظارت و کنترل از دیدگاه اسلام». ششمین کنفرانس ملی نقش مدیریت در چشم‌انداز.
- ترابی، اویس؛ علیرضا علی‌اکبری رنانی و محمد شیخ غلامی (۱۴۰۱). «توسعه و تبیین کنترل راهبردی در مراکز آموزش عالی». مطالعات مدیریت راهبردی، ۵۰ (۲۱۷-۲۰۱).
- تولایی، روح‌الله و مهرداد محمدزاده علمداری (۱۳۹۷). فنون و ابزارهای روش تحقیق در مدیریت. تهران: جهاد دانشگاهی، واحد صنعتی امیرکبیر.
- چناری، وحید و پریسا سیدی (۱۳۹۷). «اولویت‌بندی شاخصهای مورد نیاز برای نظارت و کنترل در سازه‌ای بر مبنای مدیریت در اسلام». فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۲ (۴): ۱۹۸-۱۷۷.
- حریری اصل، پروین (۱۳۹۵). «نقش نظارت و کنترل در مدیریت آموزشی». دومین کنفرانس بین‌المللی در مدیریت، حسابداری و اقتصاد. تهران.
- حقیقی، مسعود (۱۳۹۱). «نقش تمرکززدایی و تفویض اختیار در ساختار آموزش و پرورش». تحقیقات مدیریت آموزشی، ۳ (۳): ۷۲-۵۸.
- حقیقی، مهری؛ سعیدرضا ابدی، اصغر عربیان و محمد جلالی (۱۴۰۰). «تعیین نحوه و میزان مسئولیت اشخاص بر مبنای تفویض اختیار در آیین آرای هیئتهای دیوان محاسبات». دانش حسابرسی، ۸۲ (۸): ۳۶۹-۳۴۹.

واکاوی الگوی کنترل سازمانی در نظام دانشگاهی ... ۱۱۳

- خراسانی پاریزی، ابراهیم (۱۴۰۱). «بازرسی و نظارت در سیره حکومتی امام علی(ع)». دیده‌بان، سال اول، ۴: ۱-۲.
- خسروی طناک، مجید (۱۴۰۲). «کنترل و نظارت در مدیریت اسلامی». دانش انتظامی خراسان شمالی، ۱۰ (۴۰): ۱-۲۲.
- رادپور، راحله و رمضان جهانیان (۱۴۰۲). «کنترل و نظارت سازمان در مدیریت اسلامی». مطالعات راهبردی در علوم انسانی و اسلامی، ۵ (۵۸): ۲۲-۴۰.
- سپهرپناه، سید محسن (۱۴۰۱). «اصول و شاخصهای نظارت و کنترل در مدیریت آموزشی با رویکرد اسلامی». نهمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم انسانی، مدیریت و کارافرینی ایران. تهران.
- صحت، سعید و مهدی فلاح (۱۳۹۶). «تطبیق شاخصهای نظارت و کنترل در اسلام و سایر مکاتب مدیریتی و ارائه الگوهای نظارت و کنترل در اسلام». دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت و حسابداری. تهران.
- علینقی لنگری، محمدامین؛ حسین عبدالهی زاده و رضا حبیبی (۱۳۹۹). «شناسایی عوامل مؤثر بر موفقیت نظام کنترل داخلی در دستگاههای اجرایی». پژوهشهای راهبردی بودجه مالی، ۱ (۲): ۵۶-۸۶.
- کفعمی، فاطمه؛ سیدقاسم موسوی، محدثه محسن‌پور و وحید قنبری (۱۳۹۱). «بررسی همبستگی اختیار و رضایت شغلی». مدیریت ارتقای سلامت، ۱ (۲): ۲۹-۳۴.
- مشرف جوادی، محمدحسین (۱۳۹۲). اصول و متون مدیریت در اسلام. اصفهان: پارس ضیاء.
- مهاجرانی، مهدی؛ فریا کریمی و محمدعلی نادی (۱۳۹۸). «شناسایی مؤلفه‌های نوآوری باز و ارائه مدل برای پیاده‌سازی نوآوری باز در دانشگاه». ابتکار و خلاقیت در علوم، ۹ (۲): ۱۹۹-۲۲۶.
- مهدی‌زاده، سجاد (۱۳۹۴). «الگوی ارتباطات انسانی مطلوب در فرهنگ اسلامی». دین و سیاست فرهنگی، ۵ (۲): ۱۲۰-۱۰۰.
- نیکپور، امین؛ علیرضا منظری توکلی، سنجر سلاجقه، مسعود پورکیانی و علیرضا عرب‌پور (۱۳۹۴). «ارائه الگوی مفهومی نظارت بر کار کارکنان سازمانهای دولتی بر اساس معیارهای پیشنهادی دانشمندان مسلمان در جهت سیاستهای کلی نظام اداری». اسلام و پژوهشهای مدیریتی، ۱ (۱۱): ۹۹-۱۱۶.
- نیک‌پی، ایرج و سمانه رسولی (۱۳۹۵). «نظارت و کنترل در مدیریت اسلامی با تاکید بر خودکنترلی». نخستین کنفرانس بین‌المللی و دومین کنفرانس ملی هزاره سوم و علوم انسانی.

- Adeoye, MgA (2022)l **"Advanced supervision in educational management: Differences between supervision, accreditation, inspection, collaboration, evaluation, and quality assurance"**. *ASEAN Journal of Educational Research and Technology*, 1(2): 169-176.
- Asyafah, A. (2014). **"The Method of Tadabur Qur'an: What Are the Student Views?"**. *International Education Studies*, 7(3): 34-45.
- Hasan, M.I.; T.W. Murtini & S.R. Sari (2015). **"The Application of Sustainable Architecture in Islamic University"**. *Advances in Environmental Biology*, 9(23): 27-30.
- Indarti, S. (2021). **"The effects of education and training, management supervision on development of entrepreneurship attitude and growth of small and micro enterprise"**. *International Journal of Organizational Analysis*, 29(1): 16-34.
- Islam, T.; I. Ahmed, A. Usman & M. Ali (2021). **"Abusive supervision and knowledge hiding: the moderating roles of future orientation and Islamic work ethics"**. *Management Research Review*, 44(12): 1565-1582.
- Jain, A.; Y, Sharma & K. Kishor (2020). **"Financial supervision and management system using ML algorithm"**. *Solid State Technology*, 63(6): 18974-18982.
- Mujib, A. & M. Ali (2022). **"Leadership Management Islamic Education"**. *Internasional Journal of Islamic Religious*, 1(1): 18-26.
- Opatokun, K.A.; C.N. Hasim & S.S.S. Hassan (2013). **"Authentic leadership in higher learning institution- case-study-int a case study of international Islamic university Malaysia (IIUM)"**. *International Journal of Leadership Studies*, 8(1): 49-66.
- Saihu, S. (2020). **"The Urgency Of Total Quality Management In Academic Supervision To Improve The Competency Of Teachers"**. *Edukasi Islami: Jurnal Pendidikan Islam*, 9(02): 297-323.
- Sutarno, S. (2023). **"Supervision Management in Improving Madrasah Achievement in State Aliyah Madrasas"**. *Kharisma: Jurnal Administrasi Dan Manajemen Pendidikan*, 2(1): 53-65.
- Umair, M. & A. Dilanchiev (2022). **"Economic recovery by developing business starategies: mediating role of financing and organizational culture in small and medium businesses"**. *Proceedings book*, 683.
- **Holy Koran**. M. Elahi Ghomshei, M. (A Persian Translation) (2014). Qom: The Center of Printing and Publication of Koran.
- **Nahjolbalagheh**. M. Dashti (A Persian Translation) (2000). Qom: Mashour Publications.
- Abolghasemi, M. & K. Ghazizadeh (2012). **"Delegation of Legislation in the Life of the Holy Prophet (PBUH) from the Perspective of Sunni Scholars"**. *Islam History Studies*, (14)4: 5-25.
- Aghaei Kiakalaei, M. & R. Hoveida (2018). **"System of Control and Monitoring in Islamic Management"**. *4th International Conference of Management and Humaities*.

- Alinaqi Langari, M; H. Abdollahizadeh & R. Habibi (2020). **"Identifying Affecting Factors on Success of Internal Control System in Administrative Bodies"**. *Strategic Budget Research*, (2)1: 56-86.
- Amiri, A. & A. Shafiei (2014). **"Monitoring and Control in Educational Management"**. *The 1st Scientific Research Conference on Educational Sciences and Psychology of Social and Cultural Harms in Iran*. Tehran.
- Bitaraf, A; A. Hamidi, M. Izadi & S.J. Amini (2023). **"The model of Monitoring, Evaluation, and Control in the Thought of the Supreme Leader"**. *Interdisciplinary Studies in Strategic Knowledge Quarterly*, (6)51: 117-138.
- Chenari, V. & P. Seyedi (2018). **"Prioritization of Required Indicators for Monitoring and Control in the organization based on Management in Islam"**. *Azad University's Social Sciences Quarterly*, (4)12: 177-198.
- Esmaeeli Joshaghani, M. (2012). **Fundamentals of Islamic Management and its Models**. Qom: Nasayeh Publications.
- Haghighi, M. (2012)-**"The Role of Decentralization and Delegation of Authority in Educational Structure"**. *Quarterly of Educational Management Research*, 3(3): 58-72.
- Haghighi; M; A. Abadi Saeedreza, A. Arabian & M. Jalali (2021). **"Determining the manner and extent of individual liability based on delegation of authority in the opinion of the Court of Accounts boards"**. *Auditing Knowledge Magazine*, (8)82: 349-369.
- Hariri Asl, P. (2016). **"The role of Monitoring and Control in Educational Management"**. *2nd International Conference on Management, Accounting and Economy*. Tehran.
- Izadifard, A.; D. Mohseni & M. Esmaeil (2017). **"The Scope of Principle of "Ghobhel Ighab bila Bayan or shamefulness of Punishment without Declaration of Law" in Thematic Doubts"**. *The journal "Studying Islamic Jurisprudence and Law*, 9(16): 69-92.
- Kafami, F.; S.Q. Mousavi, M. Mohsenpour & V. Ghanbari (2012). **"Examining the Correlation between Authority and Job Satisfaction"**. *Publications of Health Improvement Management*, (2)1: 29-34.
- Khorasani Parizi, I. (2022). **"Inspection and Monitoring in Imam Ali's Governance"**. *Didehban Publications*, 1st Year, No.4: 1-2.
- Khosravi Tanak, M. (2023). **"Control and Monitoring in Islamic Management"**. *Quarterly of Disciplinary Knowledge of North Khorasan*, (40)10: 1-22.
- Mehdizadeh, S. (2015). **"Model of Desirable Human Communications in Islamic Culture"**. *Publications of Cultural Religion and Policy*, (2)5: 100-120.
- Mohajerani, M; F. Karimi & M.A. Naadib(2019). **"Identifying Open Innovation Components and Presenting a Model for Enforcing Open Innovation at University"**. *Publications of Innovation and Creativity in Sciences*, (2)9: 199-226.

- Moshref Javadi, M.H. (2013). **Management Principles and Texts in Islam**. Isfahan: Pars Zia.
- Nikpey, I. & S. Rasouli (2016). **"Monitoring and Control in Islamic Management with Emphasis on Self-control"**. 1st International and 2nd National Conference of Third Millenium and Humanities.
- Nikpour, A.; A. Manzari Tavakoli, S. Salajegheh, M. Poukiani & A. Arabpour (2015). **"Presenting Conceptual Model of Monitoring on Employees' working in Public Organizations based on Proposed Criteria of Muslim Scientists Respecting General Policies of Administrative System"**. *Publication of Islam and Management Research*, (11)1: 99-116.
- Pourjafari, S. (2021). **"Monitoring and Control from Islamic Perspective"**. 6th National Conference on the Role of Management in Vision.
- Raadpour, R. & R. Jahanian (2023). **"Organizational Monitoring and Control in Islamic Management"**. *Research Paper of Strategic Studies in Humanities and Islamic Sciences*, (58)5: 22-40.
- Sehat, S. & M. Fallah (2017). **"Applying Monitoring and Control Indicators in Islam and other Management Schools and Presenting Monitoring and Control Models in Islam"**. 2nd International Conference of Management and Accounting. Tehran.
- Sepehrpanah, S.M. (2022). **"Principles and Indicators of Monitoring and Control in Educational Management with An Islamic Approach"**. 9th National Conference on Modern Research and Studies in Humanities, Iran Management and Entrepreneurship, Tehran.
- Tavalaei, R. & M. Mohamadzadeh Alamdari (2018). **Research Method's Techniques and Tools in Management**. Tehran: Academic Jihad Publications, AmirKabir Industrial Unit.
- Torabi Oveis; A. Aliakbari Ranani & M. Sheikh Gholami (2022). **"Development and Explanation of Strategic Control in Higher Education Centers"**. *Strategic Management Studies*. 50: 201-217.